

gestionar la qüestió religiosa no va eliminar el perill que l'Església representava per a ella, sinó que va acabar per perjudicar més la mateixa República, en contribuir a la polarització de les forces polítiques i socials. Aquestes tensions es plasmaven al voltant de dos models que, la primavera del 1936, semblaven incomparibles: el d'una Espanya laica i secularitzada enfront d'una Espanya catòlica confessional. Les planes sobre la guerra civil es concentren en la violència anticlerical, que va esclatar a aquelles zones on no va recibir l'aixecament militar, presentant-la fonamentalment com la culminació d'«una larga historia de anticlericalismo popular y populismo anticlerical» (p. 282). Només la situació revolucionària que es va viure a la zona republicana des de juliol de 1936 va permetre que aquest clima es fes realitat.

Potser siga aquest capítol dedicat a la República i la guerra civil el que mostra més el llast per les dues limitacions del llibre, comprensibles d'altra banda en una obra de compendi com és aquesta. D'una banda, hom troba a faltar una atenció major al clericalisme, a les postures i actituds defensades pel clergat i als mitjans esmerçats i fomentats per l'Església en la seua lluita per un model confessional d'Estat i de societat. No s'hi diu res, per exemple, del desenvolupament del catolicisme militant de la dècada de 1930. Conèixer les formes i les accions de pressió que va adoptar, els sectors socials que va mobilitzar o les seues connexions amb les organitzacions polítiques que defensaven postulats clericals ajudaria a valorar amb major precisió el comportament i les actituds dels sectors anticlericals, més enllà d'allò que s'esdevingué als debats constitucionals o en l'àmbit polític espanyol. Serviria també a aquest objectiu aprofundir més en l'anticlericalisme popular. Tot plegat, el llibre no se n'oblida i es fa ressò de les claus explicatives oferides els últims anys per la sociologia, l'antropologia i la història social. Amb tot, es concentra, si fa no fa en exclusiva, en les accions violentes. No cal oblidar, tanmateix, que l'anticlericalisme popular adoptava moltes altres manifestacions, algunes de tan significatives des del punt de vista del laïcisme com les cerimònies civils.

Pel que fa a la recopilació d'aquelles recerques que darrerament ha donat llum sobre el fenomen anticlerical a l'Espanya contemporània, totes dues limitacions d'aquest estudi responen a mancances historiogràfiques existents en el mateix doble sentit. Aprofundir en el coneixement del clericalisme, tot parant esment en la seua interacció amb l'adversari anticlerical, i indagar en l'àmbit boirós de l'anticlericalisme popular continuen sent, doncs, dos camps de treball oberts a la curiositat de l'historiador.

M. PILAR SALOMÓN CHÉLIZ

«Col·loqui corona, municipis i fiscalitat a la baixa edat mitjana», quaderns de l'Institut, 13, Manuel Sánchez, Antoni Furió i Prim Bertran, coordinadors del col·loqui; Manuel Sánchez i Antoni Furió, cur., Lleida, [1997].

A la baixa edat mitjana Catalunya s'organitzava políticament a través d'una monarquia corporativa de bases territorials. Amb això vull dir que la Corona ho era no només de Catalunya sinó de tots els regnes i terres del monarca. La Corona d'Aragó com a forma d'organització política no constitueix un estat en el sentit de comunitat dotada de poder sobirà o sobirania que organitzava en unitat política els territoris i la població sobre la qual es projectava. El monarca de la Corona d'Aragó no era sobirà pel fet que no estava desvinculat totalment de poders superiors com el de l'Església i el del dret ('ius commune' i 'ius proprium'), ni deixava d'estar limitat per poders inferiors com eren els dels barons (nobles i eclesiàstics), en els seus senyorius, o el dels ciutadans i vilatans en les seves

universitats, municipis o comunes. D'altra banda, el rei també es trobava limitat per la representació institucional conjunta, és a dir, pels generals i les seves diputacions.

La Corona d'Aragó, però, no constituïa tampoc una mera unió personal de regnes i de territoris sota una mateixa dinastia que pogués desfer-se simplement per l'aplicació de principis diversos de successió al tron o per disposició lliure i patrimonial dels regnes per part del titular actual per actes *mortis causa* de disposició de béns propis.

La Corona d'Aragó era a partir del segle XIV un regne unit, una unió territorial real i no merament personal que assegurava la continuïtat històrica de tots els regnes i terres sota la mateixa monarquia i mitjançant uns mecanismes institucionals comuns en matèria legislativa, judicial, governativa i també financera. Les conseqüències d'aquest plantejament permeten explicar la inexistència a la baixa edat mitjana d'una fiscalitat nacionalitzada, homogènia o uniforme imposada per i des de l'Estat sobirà i sí en canvi, que ens dona raó de l'existència al costat d'unes finances i d'una administració financera universal i centralitzada per tota la Corona, d'una fiscalitat i finances generals de Catalunya, d'Aragó, de València i de Mallorca, i d'unes finances i fiscalitat especials i particulars de l'església, dels municipis i de les terres baronials.

El llibre que presentem no constitueix una mera recopilació o aplec de treballs heterogenis i dispersos sinó que ens trobem davant dels pertinents i congruents resultats d'uns projectes de recerca gestats a Barcelona i a València, a redós dels magisteris dels Drs. Manuel Sánchez i Dr. Antoni Furió i que es caracteritzen per una elaborada i rigorosa formulació de les hipòtesis de treball i dels objectius a assolir amb les recerques dels grups, tal i com exposen aquests dos autors en la introducció conjunta del volum.

A més a més, el llibre inclou també, al costat dels dos grups d'estudis sobre la fiscalitat a Catalunya i a València —àmbit temàtic on es projecten els treballs dels deixebles i membres de l'equip de recerca dels dos investigadors principals abans esmentats— altres treballs que incideixen sobre aspectes de la fiscalitat a Aragó (M. J. Falcón i E. Sarasa) i a Mallorca (R. Soto i R. Urgell) per tal de no perdre de vista el principi d'unitat ideal de totes les fiscalitats existents dins del marc polític de la Corona d'Aragó.

Sense que en l'estat actual de les investigacions sobre història de la fiscalitat es pugui fer la síntesi necessària que permetria parlar del sistema fiscal de la Corona d'Aragó, en aquest volum s'ofereixen materials bàsics i imprescindibles per fer-la, atès que per primera vegada disposem d'una explicació històrica global, convincent, rigorosa i profunda sobre la gènesi i evolució dels sistemes fiscals general i municipals de Catalunya i de València, i sobre la interacció existent entre aquests àmbits general dels regnes i especials dels municipis en cadascun dels dos territoris.

D'altra banda, en aquest llibre apareixen també treballs que versen sobre la fiscalitat de marcs més amplis com Europa occidental en el seu conjunt (Ch. Wickham); o de territoris extrapeninsulars com: França (Chevalier, G. Bois), Anglaterra (Ormrod) i les ciutats italianes (Cammarosano, Ciapelli); o de comunitats peninsulars de fora de la Corona d'Aragó com Castella (Ladero, Menjot i Collantes de Terán) i Navarra (Carrasco). El sentit d'aquestes últimes contribucions és tant el d'exposar l'esquema general de la fiscalitat a l'alta edat mitjana europea (s. IX-XII) —ho fa Chris Wickham que estudia els casos concrets d'Anglaterra, de França i del nord d'Itàlia en aquest període— a tall d'antecedents del període baix medieval; com el d'obtenir els coneixements necessaris sobre la fiscalitat en diverses comunitats foranes per tal de disposar dels elements necessaris per efectuar una comparació horitzontal que, posant de manifest paral·lelismes i contradiccions permeti copsar millor l'estructura i el significat dels sistemes fiscals catalans i valencians que es pretenia estudiar.

Deixant de banda, per motius conjunturals que originaren aquesta nota bibliogràfica, les valuoses aportacions d'aquests historiadors estrangers i les dels autors valencians que tracten la fiscalitat d'aquell regne (J. V. García, J. Saíz, J. Torró, A. J. Mira, E. Guinot i R. Ferrero) em centraré en els plantejaments generals i continguts concrets dels participants del col·loqui que van projectar les seves comunicacions o ponències sobre la fiscalitat de Catalunya a la baixa edat mitjana.

Tanmateix, estimo que cal esmentar, pel seu caràcter més innovador, l'aportació que fa P. Viciano sobre la creació a València d'un mercat financer on les elits locals actuaven i es beneficiaven de la fiscalitat valenciana, tant en la seva dimensió dels recursos fiscals ordinaris (rendes senyoriales, reials, eclesiàstiques, generalitats i tributs municipals), com del deute públic consolidat. Estem veient aquí els orígens dels mercats i del comerç financer que en els nostres dies s'ha convertit en l'activitat hegemònica del comerç mundial.

Quant a Catalunya considero que podem distingir dos grups de treball. Els que ofereixen una visió global i de conjunt que abasta tot Catalunya, i aquells altres que tracten monogràficament algun aspecte fiscal relatiu a alguna localitat o comarca. Entre els primers es troben: el treball col·lectiu dels prof. Manuel Sánchez i Pere Ortí i el treball del prof. Flocel Sabaté. En el segon grup podem enquadrar els treballs dels profs. Max Turill sobre Lleida, de Pere Verdés sobre Cervera i de Jordi Morelló sobre el Camp de Tarragona i de Christian Guilleré sobre Girona.

La Corona en la gènesi del sistema fiscal municipal a Catalunya (1300-1360) és el treball que presenten Manuel Sánchez i Pere Ortí. Si hem de qualificar d'alguna manera aquesta aportació no dubtaria ni un segon a assenyalar que estem davant del manifest del grup de recerca sobre la Història de la fiscalitat a Catalunya. Ara bé, un manifest que no sols presenta els objectius, les hipòtesis de treball i els principis programàtics, sino que també arriba a unes conclusions després d'aplicar una correcta metodologia científica basada en combinar la informació pouada en les fonts documentals i arxivístiques dels municipis amb la que ofereixen les emanades de les Corts de Catalunya i de la Cancelleria règia.

La integració i reunió d'aquesta informació heterogènia i esparsa en una explicació coherent i sistemàtica és el principal mèrit d'aquests autors. Les conclusions són sòlides, encertades i contundents: existeix un sistema fiscal municipal a Catalunya a partir de mitjans del segle xv, format i consolidat amb la intervenció decisiva de la Corona.

Els tres recursos bàsics de les finances municipals (la talla, les impositions i el deute públic) apareixen gradualment en el temps induïts per les exigències de subsidis que la monarquia requereix dels municipis.

La talla és un tribut de base personal o mixta la qual cosa comporta l'existència de moltes exempcions. La seva indicció o col·lecta està vinculada al pagament de la quèstia anual del rei.

En contrapartida les impositions són tributs de base patrimonial, la qual cosa permet la seva generalització sobre tota la població malgrat la protesta d'exempts. La seva rendibilitat és tanmateix molt major que la de la talla, la qual cosa és necessària per satisfer els donatius atorgats al rei en Corts o particularment.

El deute públic es generalitzarà en la dècada dels 50 per fer front als quantiosos i incessants requeriments de subsidis sol·licitats per la Corona, que ja no poden satisfer-se amb les impositions. L'administració d'aquest deute públic enfortirà i desenvoluparà l'aparell institucional del municipi.

L'aportació de Flocel Sabaté analitza també, seguint el mateix esquema explicatiu de Sánchez/Ortí, els tributs de base personal i mixta com a inici de l'establiment de canals

estables de relació fiscal entre rei i municipi. L'estudi evolutiu d'aquesta relació en els regnats de Jaume II, d'Alfons el Benigne i de Pere el Cerimoniós, l'estudi de les causes o motius dels tributs sol·licitats i del procés negociador amb la monarquia, van seguits del tractament d'altres qüestions i punts ben pertinents com el de les imposicions, l'endeutament, el trasbals social per raó del manifest i de la política fiscal de les elits locals que han de triar entre imposicions o talles per obtenir els recursos que calen.

Tots aquests punts i d'altres, com el relatiu a la fiscalitat en les baronies o el de la comptabilitat o prioritat de l'interès públic municipal o general de Catalunya pel que fa a la fiscalitat, complementen i il·luminen aspectes concrets que enriqueixen l'esquema explicatiu general abans esmentat.

Entrem ara a la presentació d'aquells treballs que tracten monogràficament algun aspecte fiscal relatiu a una localitat o comarca.

Max Turull estudia en la seva comunicació el naixement de la fiscalitat municipal a Lleida (1149-1289). La qüestió que es planteja és realment important: existeix una fiscalitat comunal abans que una fiscalitat municipal? Els dos termes fonamentals d'aquesta qüestió «municipi» i «comú» deriven etimològicament de la mateixa paraula *munus* i, en efecte, també estan relacionats institucionalment i jurídicament.

L'estudi de Max Turull revisa el plantejament tradicional sobre la formació del municipi i de la fiscalitat municipal a Lleida i també la interpretació de Lladonosa sobre el privilegi de 1196, segons la qual aquest donava als lleidatans el poder d'imposar tributs. Per a l'autor d'aquest text significaria, en canvi, l'aparició a Lleida de la realitat fàctica «comú» o arca comuna. Amb tot, la considerable aportació de Max Turull, com a plantejament revisionista, requereix d'un estudi més defingut i complet per valorar en quina mesura ha superat o no les afirmacions de Lladonosa.

El treball de Christian Guilleré sobre «Fiscalitat i societat a Girona en el segle XIV» també coincideix amb l'esquema general de Sánchez/Ortí, presentant per a Girona un sistema fiscal municipal integrat per uns tributs de base personal o mixt com la talla i el fogatge, uns tributs de base patrimonial com les imposicions i un préstec consolidat en forma de deute públic (censals i violaris), si bé amb les naturals peculiaritats locals com les fases cronològiques d'evolució que portaran a l'hegemonia de les imposicions municipals a partir del 1360 coincidint amb la desaparició de la comunitat jueva com a font important de recursos.

Per a Guilleré el sistema fiscal de Girona es fixa a l'entorn de 1360-1386 i funciona d'aquesta manera fins al Decret de Nova Planta de 1715. És un sistema que afavoreix l'enriquiment dels patricis rendistes els quals veuen assegurades les seves inversions en consignar-se les imposicions al pagament de les pensions.

Jordi Morelló estudia el sistema fiscal dels municipis catalans a través de l'exemple del Camp de Tarragona. Malgrat participar explícitament del plantejament general que sobre el tema ha formulat Manuel Sánchez, l'aportació de Morelló es caracteritza per exposar de forma molt clara i minuciosa les peculiaritats i diferències que a Valls, per exemple, consisteixen en el fet que les talles van esdevenir un impost regular que donà lloc a la gran quantitat de llibres de manifest i d'estimes que s'han conservat fins als nostres dies i que van fer d'aquest tribut el segon pilar dels ingressos, juntament amb les imposicions, fins al s. XV. Això fa que s'interroguí sobre el caràcter excepcional o no d'aquest sistema dual d'imposició de Valls quant a la resta de Catalunya.

L'estudi de la tipologia de les despeses (no tot són transferències de diners al fisc reial), de la disponibilitat sobre els recursos (l'anàlisi de les concessions senyoriales o reials) i, especialment, l'estudi de la problemàtica del deute, deixen ben clar que aquesta aportació de Morelló és un constant esforç per condensar i sintetitzar la seva tesi sobre fiscalitat

i finances municipals al Camp de Tarragona que en aquells moments estava encara en fase d'elaboració.

De totes maneres cal assenyalar les notícies que aporta sobre la suspensió de pagaments de Tarragona (1462) i de Valls (1406) i sobre les operacions posteriors per liquidar o convertir immensos deutes municipals en deutes consolidats a llarg termini.

Finalment, l'estudi de Pere Verdés sobre les imposicions a Cervera durant la segona meitat del segle XIV, té en comú amb el treball anterior que també es tracta d'un fragment de la memòria de tesi doctoral que l'autor està elaborant sobre aquesta mateixa matèria.

Les imposicions com a tribut de base patrimonial que graven de forma principal la compravenda dels diferents productes (bàsics, manufacturats, matèries primeres i altres) són analitzades amb tot detall per l'autor des de la perspectiva de la municipalització «de fet» del tribut i de l'anàlisi individual i detallada de cadascuna d'elles (la imposició sobre el vi, la carn, el blat, el peix, etc. Les fonts utilitzades són tant les municipals (llibres de consells i normativa municipal) com les de parlaments generals.

En les consideracions finals es descriuen les línies de treball apuntades i que s'aprofundiran segurament en la seva tesi: l'impacte del tribut sobre l'estructura econòmica i sobre la política municipal; l'estudi de la política fiscal del municipi; i l'anàlisi de la conseqüent pressió impositiva (tant pel que fa a les taxes com als productes imposats).

Per acabar amb aquesta nota he de dir que tots els estudis que acabo de referir confirmen i refermen la conclusió general del col·loqui segons la qual existeix una relació de causa a efecte que uneix històricament els fenòmens de la fiscalitat reial amb els de la fiscalitat municipal i aquests amb el del mateix desenvolupament institucional del municipi. També es confirma que les elits locals són les grans beneficiàries d'aquesta coordinació de sistemes tributaris i institucionals. D'altra banda, les aportacions d'aquest col·loqui seran imprescindibles per comprendre la dimensió històrica dels drets tributaris i fiscals de la baixa edat mitjana de la Corona d'Aragó i indirectament també de l'Europa occidental cristiana.

Cal felicitar els coordinadors i els curadors del volum, Drs. Manuel Sánchez i Antoni Furió, per la pulcra edició d'aquests resultats del col·loqui de Lleida sobre «Corona, Municipis i fiscalitat a la Baixa Edat Mitjana» que es caracteritzen per la seva gran altura científica i per la renovació i ampliació dels coneixements sobre el tema. En aquest sentit, també cal estendre la felicitació a l'Institut d'Estudis Ilerdencs, per haver tingut l'encert de decidir auspiciar la celebració del col·loqui i l'edició de les seves actes.

Tomàs de Montagut

Patrice POUJADE, *Une vallée frontitière dans le Grand Siècle: le Val d'Aran entre deux monarchies*, préface de Jean-Pierre Amalric, Aspet, PyrèGraph, 1998. 437 p. (Universatim).

El llibre* de Poujade és la culminació de la recerca sobre la Val d'Aran iniciada amb el treball presentat l'any 1990¹ on ja es dibuixaven els eixos bàsics del que seria al cap

* Aquesta ressenya s'ha enfocad des d'una valoració de la recerca que s'hi planteja i d'alguns dels temes de transcendència econòmica que s'hi tracten. A una altra ressenya —publicada a *Afers, fulls de recerca i pensament*— es fa un enfocament més global de l'obra i s'incideix en la seva temàtica politicoinstitucional.

1. «Le Val d'Aran au XVIIIe siècle: les populations aranaises et les crises politiques et militaires (vers 1610-vers 1720)». DEA de Langue et culture des Pays d'Oc. Directeur de Recherche Xavier Ravier et Jean-Pierre Amalric, juin 1990, Université de Toulouse-Le Mirail, 52, XXV p.